

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 811.111'373.612.2:165.194
DOI: 10.15587/2313-8416.2018.123732

ІСТОРИЧНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ BRITISH INDIA

© В. М. Дроботун

У статті розглянуто історичний компонент концепту BRITISH INDIA на матеріалі історичних і енциклопедичних джерел та історичних текстів. Дослідження історичного компоненту дозволило виокремити семантичні характеристики і засоби вербалізації ключових періодів становлення та розвитку Британської Індії, учасників цього процесу, а також дало змогу визначити лексичне наповнення ключових сем
Ключові слова: Британська Індія, концепт, мовна картина світу, сема, когнітивна лінгвістика

1. Вступ

У сучасних лінгвістичних дослідженнях дедалі частіше увага зосереджується на вивченні картин світу. Дослідження мовних явищ у їх нерозривному поєднанні з виявами національної свідомості та культури спонукають до вивчення вербальної репрезентації концептуальних картин світу. З появою нових лінгвістичних напрямів, таких як лінгвокультурологія, концептологія, міжкультурна комунікація, психолінгвістика та інших, з'явилася можливість дослідити концептуальні і мовні картини світу детальніше.

Так, наприклад, когнітивна лінгвістика розглядає мову у зв'язку з людиною та досліджує, яким чином мовні форми пов'язані зі структурами людських знань. Важливим розділом когнітивної лінгвістики є когнітивна семантика, а основним семантичним поняттям є концепт. Концепти утворюються в процесі мисленнєвого конструювання предметів і явищ навколишнього світу та відображають отримані в результаті практичної і пізнавальної діяльності знання та досвід людини у вигляді 'квантів' знань [1].

Актуальність дослідження концепту BRITISH INDIA в англо-індійській картині світу пояснюється тим, що Британська імперія, територія якої охоплювала чверть земної кулі, вважалася одним з найбільших державних утворень в історії людства. Вивчення історичного компоненту концепту BRITISH INDIA дозволить проаналізувати лексичні одиниці, що позначають геополітику британських колонізаторів, територіальні маркування їхніх поселень та проаналізувати зафіксовані в мові напрямки та наслідки таких змін.

2. Літературний огляд

У сучасній концептології існують різні методи опису структури концептів. Визнані в цій галузі дослідники відзначають багатокомпонентність та багаторусність цих лексико-семантичних утворень [2].

Представники різних дослідницьких підходів єдині в тому, що структура концепту містить три компоненти: активний і пасивний шари та внутрішню форму [1]. У семантичному наповненні концепту виділяють образ, інформаційно-понятійне ядро та додаткові ознаки [3].

Беручись за дослідження певного поняття чи явища, важливо звернутися до етнографічних та енциклопедичних джерел, які його описують. Потім необхідно залучити літературні твори, в яких фігурує це поняття чи явище. Такий підхід, на думку вчених, сприятиме визначенню специфічних рис досліджуваного явища та дасть обґрунтування того, що це явище є концептом [4].

У дослідженні англо-індійської картини світу, тобто бачення, сприйняття та оцінки довколишніх реалій представниками «британського» та «індійського» світів одним із ключових концептів є БРИТАНСЬКА ІНДІЯ (BRITISH INDIA). У науковій літературі цей концепт ще не став об'єктом ґрунтовного дослідження, тому системний опис явища БРИТАНСЬКА ІНДІЯ починаємо зі встановлення його історичного компоненту як основи внутрішньої форми концепту.

3. Мета та задачі дослідження

Метою статті є дослідження історичного компонента концепту BRITISH INDIA в англо-індійській картині світу, оскільки ознайомлення з історією Британської Індії уможливить виокремлення ключових номінацій.

Для досягнення мети були поставлені такі задачі:

- визначити характерні номінації, що зафіксовані в документальній літературі на позначення історичних етапів становлення та розвитку Британської Індії в XVII-XX ст., а також учасників освоєння Індії;

- виокремити засоби мовного вираження, що репрезентують політику британців у Індії.

4. Реконструкція історичного компонента концепту Британська Індія

Вивчення історичного компонента досліджуваного концепту потребує залучення етнографічних та історичних джерел, а також енциклопедичних словників. Аналіз історичного матеріалу необхідний для виокремлення мовних одиниць, які позначають історичні періоди Британської Індії, спільні інтереси і конфлікти британців та індійців. Виявлені в процесі аналізу характерні засоби мовної репрезентації допоможуть визначити перспективи реконструкції змісту та структури концепту BRITISH INDIA.

Отже, з текстів опрацьованих джерел встановлено, що налагодження зв'язків з Індійським субконтинентом, а пізніше – освоєння індійських земель розпочали англійські торговці в кінці XVI ст: *The history of the East India Company really begins with that gathering in London, September 23 rd. 1600* [5].

У текстах публіцистичного жанру зазначені представники номінуються як **чужинці** - *a handful of strangers, interlopers*; **вороги** або **пірати** - *external foes, pirates, English 'sea dogs'*; **гості** - *the guests of the Emperor of India*; **приватні особи** - *private individual, individual adventurers in commerce*; **торговці та шукачі пригод** - *English merchants, the London merchants, adventurers, a handful of adventurers, the commercial adventures, English adventures*, **працівники Компанії** - *the Company's agents, Company members, Company servants, Company's officers, administrator, legislative and executive rulers, holders of territory*; **представники Британського уряду** – *the English, the British, Clive, Warren Hastings, Lord Cornwallis, Lord Wellesley, the Viceroy, a Governor-General of India, rulers, functionaries in India*. Наприклад:

1) *They (Company) had traded as private individuals under Royal passports* [5].

2) *The English 'sea dogs' penetrated the farthest and brought into her harbors the fruits of their ill-gotten gains* [5].

Історію Британської Індії можна поділити на три періоди. Часові межі *першого періоду* визначаються інтервалом від початку XVII ст. і до середини XVIII ст [6]. Характерні номінації цього періоду виражені ЛО *the humble beginnings of the English in India, a new era in the Indian trade, an attempt to negotiate more favorable terms of entry and trade for the English in India, the first period of the Company's rule in Bengal, a more favorable turn: This expedition (of Hawkins as a lowly ambassador from far away and unknown island clearly shows the humble beginnings of the English in India* [7].

Політику британців у цей період у мові втілюють словосполучення з семою **trade**: *to exchange English-made goods, to struggle for commercial mastery, to carry on trade, to establish sub-factories, to buy and sell, mutual terms, adjust the difficulties*; та **diplomacy**: *to accredit as Ambassador, to dispatch a dual accredited ambassador, the diplomatic success, to make terms with, to make treaties*:

1) *It is well known that the English come first to India in search of trade and wealth and any idea of conquest was not in their mind* [5].

2) *They were in the country by his favour and authority, and they were very careful to keep terms of their license* [8].

Виятком для залучення військової сили була потреба відбити атаки європейських конкурентів або ж допомогти індійським королям позбавитися інших європейців на їхній території. У мові такі дії реалізуються в виразах із семою **military actions**: *to advance and attack the hostile camp, assaults were repelled, to push aside rivals, to further interests through military action, to rush with guns blazing and swords flashing, to draw the sword, to clear the enemy*:

1) *...he might find that the only way to a peace lay through war* [9].

2) *A prince of Tanjore who had been dethroned begged the English to reinstate him, offering them the district of Devi-Cotash and expenses of the war if they were successful* [5].

Ключовими особливостями другого періоду (від середини XVIII до середини XIX ст.) вважається взяття британцями індійських територій під свій контроль, встановлення своєї влади та узгодження сфер впливу та функцій між Компанією та Коронаю [6]. Щодо ключових номінацій цього етапу історії Британської Індії, то слід виділити такі: *a turning point, a firm footing, making themselves masters, making the English 'a nation in India', the breakdown of the Mogul Empire: Anglo-Indian Empire was on a firm footing* [5].

До основних вербалізаторів цього періоду належать ті, що репрезентують загарбницькі дії британців. У текстах опрацьованих джерел така політика Британії закарбована в семі **military expansion**: *to make stout defense, to enter into a war, to bloodshed and rapine, to ignore formalities, to sweep down upon the place and capture, to restore the balance of power at sea, to kill in the battle, to capture, to devastate the town, to annex*:

1) *Clive, ignoring formalities, swept down upon the place and captured the French garrison of 500 men* [8].

2) *Through them we were to hold India as a territory and by military tenure*; [9].

Маніпулюючи політичними проблемами місцевих королів та принців, британці пильнували своїх інтересів і пропонували армію Компанії за фінансову винагороду на тривалий термін, і таким чином залишали територію королівства чи князівства під своїм контролем: *When the Sovereign had become inextricably involved in debts, and wholly incapable of discharging his obligations to the Company, and when, at the same time the whole kingdom was sunk in discontent and wretchedness, Lord Dalhousie caused the King's deposition, gave him wealth sufficient to gratify his desires and accord with this habits, and placed the country under British administration* [9].

Індійський васал залишався і надалі королем, але вже у суто номінальній формі. Так, наприклад ЛО *to set up kings, to cast kings down, to impose conditions, to take territory from princes, to govern Hindostan, to be*

kept on the throng реалізують стратегію утримування індійський королів у своєму підпорядкуванні:

1) *The English had set him up, but he began to fear that they might cast him down...* [8].

2) *They (British) make and unmake kings, or assume the power first hand for them* [5].

Характерні особливості ведення політики Компанії у другий період фіксують у мові ЛО, які формуються навколо семи **development**. Так словосполучення *the positive welfare of India, the construction of railways, introduction of telegraphs, post offices* реалізують інформацію про головні напрямки розвитку інфраструктури на завойованих територіях. Пріоритетом вважалася розбудова транспортних сполучень та систем зв'язку: *Railways and the telegraph were introduced during his (Lord Dalhousie) regime. In a Minute of 1853 he laid down the policy and sketched the line of action with regard to the construction of railways that have been pursued ever since* [8].

Сему **development** містять також ЛО *to push Western education, to introduce Western knowledge, to promote English education, to master English, to make English common language*. Ці словосполучення реалізують інформацію про розвиток системи освіти: відкриття шкіл, започаткування освіти для осіб жіночої статі, вивчення англійської мови:

1) *A School of Art was established, arrangements carried into effect for female education. In 1854 an Education Department was established* [5].

2) *The adoption of English as the official language of India was declared by the celebrated Regulation of 7th March* [8].

Велика увага приділялася проведенню реформ у сфері правосуддя, судочинства, формуванню уряду та впровадженню в обіг монет, а відтак ЛО об'єднані навколо семи **reform**: *Indian participation in the government, system of justice, civil and criminal courts, British code of laws, a standard rupee replaced the great diversity of coins*:

1) *A large change came when the new British code of laws was introduced* [10].

2) *They had deposed the last Moghul Emperor, proclaimed William IV as ruler of India, and issued a standard rupee replaced the great diversity of coins that had circulated previously* [10].

Британці вважали необхідним перш за все викоринити давні індійські ритуали, що загрожували життю людей. До цієї групи належать ЛО, які позначають обрядові традиції: *Sahagamana, sati or widow-self-immolation, cutting off the noses of women, hook-swinging, thigh-piercing, tongue extraction, falling on knives, infanticide*:

1) *The rite is called Sahagamana, and signifies the widow accompanying a life of uninterrupted conjugal devotedness* [8].

2) *Female babies were not much wanted in India, and were likely to be killed; the government forbade infanticide and after struggle that ran for about fifty years, was able by the 1860s to say that the practice had been more or less ended* [10].

Необхідним було також усунення загрози з боку місцевих бандформувань, які в мові зафіксовані

такими ЛО: *Pindarries, Thugs, dacoit, robbers of the highway, organized plunders*:

1) *The Pindari raids, which grew year by year until affected both the Bengal and Madras presidencies, added further reasons for action* [11].

2) *No one felt the smallest sympathy with the Thugs, whose cold-blooded proceedings excited horror* [8].

Часові межі третього етапу історії Британської Індії позначені 1858–1947 роками [6]. Такі ЛО, як *birth of an empire, an era of reform, its height, the final years, the epoch of misfortune, the Fall of the Raj* номінують зазначений період: *... it (the Court) had sent out Lord William Bentinck as Governor-General to inaugurate an era of reform* [8].

Управління британськими територіями в Індії офіційно переходить від Компанії до Корони у 1858 році. Королева Вікторія стає імператрицею Індії. Третій період історії Британської Індії характеризується миром та розвитком Індії [6]. Оскільки Індія – це багатонаціональна країна, то завжди виникали труднощі у спілкуванні з місцевим населенням. Очевидно, що продовження курсу на впровадження єдиної мови, яка б об'єднала мешканців Індії, спонукала до заохочення місцевих вивчати англійську мову. Таким чином, важливий внесок британців у розвиток Індії представлено семою **education**: *English school, western education, English-speaking Indian, mission's educational function*:

1) *... there are thousands of well-educated and competent Indians who would be glad to get the place and who will fill them well if they were allowed* [12].

2) *The English tongue encircles the world, and yet who can say we are even at the beginning of the end* [5].

Семантика текстів про цей період формується також навколо семи **development**. Так, наприклад, обширна територія Британської Індії потребувала реалізації швидкої розбудови мережі транспортного сполучення між її частинами. Будівництво залізниць довело свою ефективність у Великобританії, тому проект подальшого будівництва залізниць в Індії вважався тим, що буде запорукою успіху та символом британської влади:

1) *The main instrument of modernization in the years after the Mutiny was the railway* [10].

2) *Railways proved to be essential to the successful development of the mechanical arts in the United Kingdom. Therefore India, almost entirely an agricultural country, must be gridironed with the steel rails. The locomotive must be as omnipresent among the bare fields of India* [12].

Лексеми *so high a price, costly establishment, the heavy cost, hardship and suffering* та *impossible* реалізують інформацію про негативний вплив будівництва залізниць - голод, оскільки в деяких районах на поля були знищені, а швидке транспортування було неможливим: *The railways, by the conveyance of grain to the affected districts, preserve the lives of millions, but they do this at the cost of making the people everywhere pay so high a price that a daily sufficiency of food becomes impossible to ever-increasing millions* [12].

Інший важливий внесок британців реалізує лексема *irrigation*. Словосполучення *irrigation schemes*,

to be a remedy for famine, to increase the productive power of the soil та to make navigable номінують значимість цієї системи для індійського населення з метою зменшення смертності від голоду. Побудова системи зрошування була важлива не лише для отримання гарного врожаю чотири рази на рік, а й для використання каналів як дешевого засобу пересування або перевезення товарів:

1) *Irrigation is a remedy for famine: there are no famines in any fully canal-irrigated districts in India, though terrible disasters occurred in some of them in pre-irrigation days* [12].

2) *Not only is irrigation in such a country as India quite needful if crops are to be grown every year, not only does irrigation immensely increase the productive power of the soil – four times at least – but by the supply-canal being made navigable nearly all India wants in the way of district development and general communication* [12].

Такі словосполучення, як *working places, railway colonies, the employment, railway traffic, revenue derived from railways* свідчать про позитивний чинник появи залізничного сполучення та системи зрошування, оскільки вони сприяли створенню робочих місць для місцевого населення:

1) *Ian Kerr, the preeminent historian of the Indian railways of this period, tells us that 10,000 men were employed to drive tunnels. He adds that the number had nearly doubled in early 1857* [13].

2) *In the first instance it is necessary to point out that the revenue derived from railways and other commercial undertakings such as posts, telegraphs, salt, etc. is in the nature of monopoly gain* [14].

Наступний компонент номінацій формується довкола семи **corruption**: *draining away her wealth, constant and heavy drain of wealth, its products consumed abroad, impoverishing, sucking process*. У зазначених словосполученнях ЛО *drain, impoverish, consume abroad, suck* мають негативну конотацію і позначають надмірне вивезення природних ресурсів з Індії: ... *India is a subject land, ruled by a foreign Power, which keeps her tributary to itself, and drains away her wealth in a steady stream that is all the while enriching the English people, and of course correspondingly impoverishing the helpless people of India* [12].

Виснажлива політика податків, війни, необхідність переселень через будівництво залізниць і систем зрошення, знецінення срібла, корупція, а також складні кліматичні умови неодноразово ставали причинами голоду та зубожіння місцевого населення.

У мові ці процеси позначені ЛО: *indescribable poverty, the extreme poverty, to live absolutely from hand to mouth, famine after famine, chronically famine-stricken, , severe malnutrition, starvation,; .. it is accepted that famine is now chronic in certain parts of India, including even some irrigated regions. India, under British rule, has become chronically famine-stricken* [12].

5. Результати дослідження

Політична історія Індії налічує значну кількість подій, спрямованих на боротьбу за гегемонію на субконтиненті. Керуючись поставленими завданнями, у ході виконання завдань дослідження були визначені номінації, що вживаються на позначення історичних етапів становлення та розвитку Британської Індії XVII-XX ст.:

а) перший період (початок XVII ст. – середина XVIII ст.) *the humble beginnings of the English in India, a new era in the Indian trade, an attempt to negotiate more favorable terms of entry and trade for the English in India, the first period of the Company's rule*;

б) другий період (від середини XVIII до середини XIX ст.): *a turning point in the relationship, a firm footing, making themselves masters, making the English 'a nation in India', the breakdown of the Mogul Empire*;

в) третій період (1858 – 1947) історії Британської Індії: *birth of an empire, an era of reform, its height, the final years of the colonial rule, the epoch of misfortune, the Fall of the Raj*.

Серед лексем, що позначають учасників освоєння Індії функціонують такі: *private individual, individual adventurers in commerce; the Company's agents, Company members, Company servants, Company's officers, administrator, legislative and executive rulers, holders of territory*.

Прикметно, що набір лексем, які реалізують сему *development*, часто містить негативну оцінку процесу, як, наприклад, із будівництвом залізниць чи зрошувальних систем. Адже впровадження нових технологій в умовах аграрної Індії супроводжувалося кардинальними змінами життєвого укладу місцевого населення, часто з негативними наслідками для нього.

У досліджуваних текстах характерні засоби мовного вираження формуються навколо ключових сем - *trade, diplomacy, development, education, military action* та *corruption*.

6. Висновки

1. Опрацювання історичних, енциклопедичних та етнографічних джерел дозволило виокремити сформовані в мовній свідомості носіїв англо-індійської культури уявлення і їхні лексичні позначення, що формують зміст досліджуваного концепту. Вивчення його історичного компонента дало змогу встановити культурні особливості концепту BRITISH INDIA, зокрема:

а) характерні номінації етапів існування Британської Індії;

б) лексичні одиниці на позначення учасників освоєння Індії;

в) засоби мовного вираження ключових векторів політики британців у Індії.

2. Опис історичного компонента концепту BRITISH INDIA уможливує моделювання його номінативного поля із подальшим дослідженням понятійного, ціннісного та образного компонентів для виявлення активного та пасивного шарів семантики, а також встановлення функціональних і змістових зв'язків із концептом CLASS.

Література

1. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва: Флинт, 2011. 293 с.
2. Слухай Н. В., Снитко О. С., Вільчинська Т. П. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні. Київ: ВПЦ Київський університет, 2011. 367 с.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.
4. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва, 1997. 825 с.
5. Cuppy H. A. The Rise of the Anglo-Indian Empire. Heidelberg, 1892. 118 p.
6. Frowde H. Imperial Gazetteer of India. Vol. IV. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1909. P. 5.
7. Judd D. The Lion and the Tiger: the Fall and Rise of the British Raj, 1600–1947. New York: Oxford University Press, 2004. 248 p.
8. An Indian Mahomedan. British India from the Queen Elizabeth to Lord Reading. London, 1926. 611 p.
9. Martineau H. British Rule in India; a historical sketch. London: Smith, Elder and CO, 1857. 374 p.
10. Lloyd T. O. The British Empire 1558–1995. New York: Oxford University Press, 1996. 454 p.
11. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/India/Rajasthan-in-the-18th-century#ref47001> (Last accessed: 08.02.2018)
12. Digby W. Prosperous British India; a revelation from official records. London: T. Fisher Unwin, 1901. 705 p.
13. Banerjee J. Railways in British India: an Introduction to their history and effects. URL: <http://www.victorianweb.org/technology/railways/india/introduction.html> (Last accessed: 08.02.2017)
14. Singh G. N. Indian States and British India. Nand Kishore & bros, 1930. 380 p.

*Рекомендовано до публікації д-р філол. наук, професор Белова А. Д.
Дата надходження рукопису 09.01.2018*

Дроботун Вікторія Миколаївна, асистент, кафедра методики викладання української та іноземної мов і літератур Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033
E-mail: v.drobotun@ukr.net